

رتبه بندی عوامل هویت بخش بافت تاریخی شهر خرم آباد با استفاده از تکنیک های (AHP و Topsiss)

دکتر حمید رضا عامری سیاهویی*، مریم بیرانوندزاده**، ابراهیم رستم گورانی***

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۹/۰۸/۱۷

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۰/۰۶/۱۷

چکیده

پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی-پیمایشی و با استفاده از تکنیک های AHP و Topsiss به بررسی عوامل هویت بخش بافت تاریخی شهر خرم آباد پرداخته است. نتایج بررسی ها نشان داد عامل طبیعی با امتیاز ۰/۴۱۹ در میان سایر عوامل به عنوان عامل برتر شناخته شد. از میان شاخص هایی که در بررسی عامل طبیعی مورد بررسی قرار گرفت شاخص رودخانه با ۰/۱۳ فاصله با ایده آل مثبت و مقدار C_i ۰/۸۰۶ به عنوان مهم ترین شاخص طبیعی معرفی گردید. عامل تاریخی-فرهنگی با شاخص هایی نظیر وجود محلات تاریخی، وجود قلعه فلک الافلاک و امامزاده زید بن علی به عنوان عامل دوم و عامل اجتماعی-اقتصادی با شاخص هایی از قبیل: ارزش زمین در بافت، وجود مراکز تجاری و وضعیت سواد ساکنان به عنوان عامل سوم مطرح گردید. حفظ و تقویت شاخص های هویت بخش خرم آباد گامی موثر در جهت حفظ ارتباطات محله ای، امنیت و آسایش شهروندان است.

واژه های کلیدی:

هویت، بافت تاریخی، خرم آباد، تکنیک AHP، تکنیک Topsiss

مقدمه

پهنه مرکزی شهر خرم آباد وارث ساختار قدیمی شهر و غنی به لحاظ از یادمان های گذشته است و این امکان را فراهم نموده که بافت تاریخی شهر به عنوان بستر خاطرات جمعی همه شهروندان و محل حضور اجتماعی مردم در شهر باشد، به این ترتیب هسته مرکزی شهر (بافت تاریخی) واجد جایگاه هویتی خاص در شهر است لذا با هدف بررسی عوامل مؤثر در هویت بخشی بافت تاریخی شهر خرم آباد پژوهش صورت گرفت.

مبانی نظری تمقیق

مقوله ای به نام هویت سابقه ای به بلندای تاریخ دارد آن زمان که انسان احساس کرد باید به کیستی و چیستی خود در برابر طبیعت و ماورای طبیعت پاسخ گوید، هویت متولد شد. اما پیشینه این بحث در شهر چندان با سابقه نیست (نگارستان و همکاران، ۱۳۸۹، ۵۹).

شهر به عنوان یک پدیده انسانی، طبیعی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی است، این پدیده در بستر تاریخی خود در شرایط معینی متولد می شود و در شرایط خاصی به زندگی خود ادامه می دهد، رشد می کند و تغییرات معینی را می پذیرد (مجتهد زاده، ۱۳۸۲، ۱).

هر شهر در اجزا و قالب سازمانی خود؛ اعم از کالبد و رفتارهای اجتماعی و فعالیت ها؛ از شاخصه هایی برخوردار است که هویت آن شهر را تعیین می کند (کمیلی، ۱۳۸۷، ۱۶۹). در واقع هویت شهر حالتی از اندیشه، انسجامی از عادات و سنن، عواطف و افکار و رفتارهای سازمان یافته ی ساکنان شهر است که به عنوان جزء لاینفک عادات زندگی شهری به فرهنگ شهری منتقل شده است (<http://www.Omran-hadi.com>).

« مار کولالی » در تعریف هویت مکانی، انسان شهر نشین را در ارتباط با شهر می بیند. به عقیده او هویت مرتبط با شهر، حاصل پیوند عمیق میان فرد و محیط شهری است. در این روند شهر نماد کلی خزانه تجربه شخصی فرد است که هم تداوم زمانی فرد را تضمین می کند و هم احساس خاص بودن را برای وی فراهم می آورد. به عقیده لالی هویت مرتبط با شهر تأثیر مثبت بر توانایی و اتکاء به نفس شهروندان دارد و شهروندان یک شهر را از غیر شهروندان آن متمایز می سازد.

مامفورد، مسئله ی اصلی شهر سازی مدرن را هویت شهری دانسته و معتقد است نوسازی شهری عصر حاضر از نظر معماری و اجتماعی فاقد شخصیت است. عنوان نموده شهر ها در گذشته واجد وحدت بصری بودند و با فرم هایی که به تدریج پیچیدگی بیشتری می یافتند، شیرازه ی اجتماعی جوامع را به وجود می آورند ولی در شهر سازی معاصر، نظم خشک مقیدی جای تنوع اجتماعی گذشته را گرفته است.

شهر مجموعه ای از عوامل زنده و پویاست که هویت بخشی آن طی زمان انتقال می یابد (نصرآبادی، ۱۳۸۹). هویت شهر، به عنوان شاخص ترین نمود فضایی هویت جامعه، عهده دار تبیین ارزش ها، هنجارها و روابط انسانی در ساخت فضایی شهر است.

از نظر اجتماعی شهرها، مکان های مناسبی برای شکل گیری نهادهای اجتماعی، اعتلای ارزش های فرهنگی، گسترش و تحکیم روابط و مناسبات اجتماعی و پاسداری ارزش های انسانی و هویت های ملی و محلی هستند. بنابراین هویت در محیط های شهری به یکی از بحث انگیزترین موضوعات عصر حاضر تبدیل شده است (همان).

مدنیت و فرهنگ شهرنشینی در ایران واجد سابقه تاریخی طولانی است که در تمام فلات ایران توسعه یافته است. این تمدن با عوامل فرهنگ شهر نشینی بین النهرین که مکان اولیه پیدایش شهرنشینی مستقل با ویژگی های خاص آن ناحیه محسوب می شود اشتراک یافته و از مظاهر فرهنگی آن نیز برخوردار بوده است (نظریان، ۱۳۸۳، ۳).

امروزه شاید بتوان بهترین نمود هویتی شهرها را در بافت های تاریخی یافت، چرا که این گستره در هم تنیده حاصل یک سری تحول تدریجی طی دوره هایی است که معنا، مفهوم و معیارهای زندگی بشر بسیار متفاوت از زندگی امروزه بوده است و تمامی راهکارها در راستای متبلور شدن و تجلی بخشیدن هر چه بیشتر باورهای مذهبی و فرهنگی مردم به کار گرفته شده بودند و شهر و شکل آن نیز از این قاعده مستثنی نبوده اند (بهباد فر، ۱۳۸۲، ۶۹-۶۳).

رشد سریع و ناهنجار مراکز شهر، افزایش جمعیت شهرها و همچنین گسترش ساخت و سازهای نامتناسب شهری موجب زیان بیشتر به بافت های تاریخی و بی هویتی شهر و تأثیر منفی بر ساکنان شهر می شود. بنابراین، حفظ بافت های تاریخی به عنوان هویتی ضروری برای ادامه حیات شهرها مطرح می گردد (کیانی و همکاران، ۱۳۸۹، ۲۲).

شهر خرم آباد یکی از تمدنهای قدیمی ایرانی - اسلامی محسوب می گردد که بستر آن به دلایل جغرافیایی (محل اتصال ارتفاعات و دشت های شمالی به جلگه خوزستان و بین النهرین) و موقعیت سوق الجیشی ویژه به دفعات محل وقوع احداث شهر بوده است (بیرانوند زاده، ۱۳۸۷).

سابقه تحولات منطقه شهری خرم آباد نشان می دهد این شهر مانند سایر شهرهای قدیمی ایران، مراحل تکاملی متفاوتی را طی تاریخی خود سپری کرده است. تحولات شهر نشینی ناشی از حوادث سیاسی منطقه در بعضی مقاطع تاریخی، باعث گردیده تأثیر پذیری بافت شهر از پدیده های مربوط به دوران شکوفایی شهر، قابل مقایسه با سایر شهرهای قدیمی ایران نباشد (مهندسین مشاور آباد بوم قسم، ۱۳۸۵).

اعلام شد و در نتیجه آن پرسش از هویت مطرح شد. به تدریج با ورود انسان به عصر صنعت نقش هویت بخش آن کمرنگ تر می شود و جای خود را به کارکردگرایی؛ رفع مشکلات غریز؛ استاندارد گرایی و اقتصادگرایی می دهد (شوی، ۱۳۷۳). ادوارد رلف در کتاب مکان و بی مکان سه بعد اصلی برای هویت مکانی قائل است. او بیان می کند «مشخصات کالبدی، فعالیت ها و معنی، اجزای اصلی هویت مکانی را شکل می دهند. این تقسیم بندی به روشنی قابل درک است. برای مثال، شهر را میتوان به صورت مجموعه ای از ساختمان ها و اجزای کالبدی درون آن همان گونه که به وسیله یک تصویر هوایی به چشم می آید، دید. بیننده ای که در این شهر حضور داشته باشد می تواند از نزدیک فعالیت ها را در این زمینه کالبدی مشاهده کند. ولی شخصی که ساختمان ها و فعالیت ها را تجربه می کند، چیزی بیش از این می بیند، که به صورت زشت - زیبا کارآمد- بی فایده، خانه، کارخانه، لذتبخش، بیگانه- آشنا و به طور کلی واجد معنی درک می شوند (Relph, 1976,471).

در واقع دوران مدرنیزاسیون را می توان به عنوان سرآغاز گسست و کمرنگ شدن توجه به ابعاد هویتی شهرها و زندگی اجتماعی شهری در نظر گرفت. امروزه هویت شهری در کشورهای در حال توسعه، همچون حلقه ای گم شده است و شهرها نه بر پایه هویت اصیل خود، بلکه بر پایه تقلیدهای بدون اندیشه از مظاهر غربی و الگوهای مدرن بدون توجه به الگوهای بومی در حال شکل گیری و گسترش است.

معرفی ممدوده مورد مطالعه

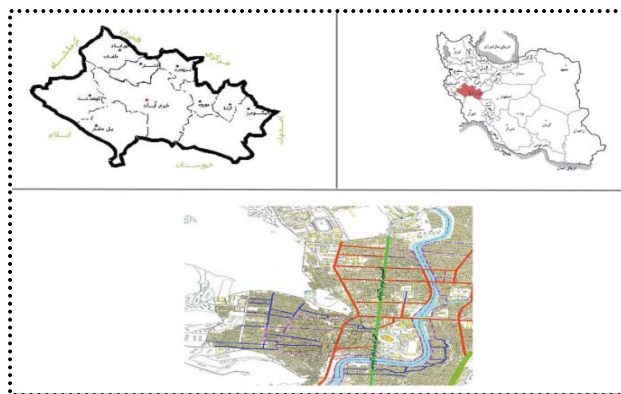
شهر خرم آباد با موقعیت جغرافیایی به طول ۴۸ درجه و ۲۲ دقیقه و عرض ۳۳ درجه و ۲۹ دقیقه در ارتفاع ۱۱۷۱ متری از سطح دریای آزاد قرار دارد. جمعیت این شهر در سرشماری ۸۵ برابر با ۳۳۳۹۴۵ بوده که ۷۶۰۲۶ خانوار را شامل می شوند. شهر در درون دره ای پا گرفته

شهرها زمانی از خود شخصیت و موجودیتی داشته اند، لیکن امروز این شخصیت و موجودیت از میان رفته است و تمام آنها به توده های مشابه یکنواختی بدل گشته اند.

از نظر راپاپورت، هویت قابلیت تمیز و تشخیص عنصری از عنصر دیگر است. او هویت را ویژگی از محیط دانسته که در شرایط مختلف تغییر نمی کند. این خصوصیات می تواند خصوصیات کالبدی محیط نظیر شکل، ابعاد، تزیینات، سبک ساختمانی باشد، یا فعالیت های خاص جاری در محیط و یا عملکرد های یک محیط. الکساندر یکی دیگر از اندیشمندان است که در زمینه هویت محیطی به اظهار نظر پرداخته است. به عقیده وی هویت در محیط هنگامی تجلی می کند که ارتباط طبیعی و منطقی بین فرد و محیط حاصل شده باشد. وی معتقد است بین فرد و محیط زندگی اش ارتباط و احساس تعلق خاطر به وجود نخواهد آمد مگر آنکه قادر به شناخت عمیق و تشخیص آن باشد و توان درک تمایز آن نسبت به محیط های دیگر را نیز داشته باشد، و بداند در چه زمانی و به چه صورت پاسخ مناسبی به کنش های انجام یافته در آن محیط بدهد (دانشپور، ۱۳۸۰، ۵۵).

چارلز جنکز نظریه گذر از شعور ملی به هویت محلی با هدف زنده کردن باورها و تصورات محلی ساکنان شهرهای دارای بافت تاریخی را ارائه می نماید. فعالیت های هویت بخشی در شهر چی چستر انگلیس، ایجاد حس تعلق در شهروندان در شهر بولونیا ایتالیا، احیای شخصیت تاریخی و کهن در شهر قاهره، حفظ میراث فرهنگی و ارتقای آن در کوری چیا در آمریکای جنوبی و توجه به هویت فرهنگی و تاریخی در شهر رام الله نمونه های از فعالیت بهسازی و نوسازی و هویت بخشی در جهان می باشد (حبیبی و مقصودی، ۱۳۸۱، ۵۰).

هایدگر عنوان نموده است هویت برابری است و پرسش از هویت هنگامی مطرح می شود که بخواهیم دو چیز متفاوت را برابر معرفی کنیم. در دوران مدرن معیارهای معین سنجش سنتی هویت افراد مردود

شکل ۱. موقعیت مکانی شهر خرم آباد

در این بررسی جهت رتبه بندی شاخص ها از روش پرسشنامه ای استفاده شده است. در شکل ۲ شاخص ها و مؤلفه های مؤثر بر هویت بخشی به بافت تاریخی خرم آباد مشخص شده است.

که رود خرم آباد با جهتی شمالی - جنوبی از خط القعر آن می گذرد. قسمت شمالی شهر منظره ای کوهستانی و ناهموار و جنوب آن چشم اندازی تقریباً جلگه ای دارد در شکل ۱ موقعیت مکانی شهر خرم آباد نشان داده شده است.

۱.۱ شرح مدل ها

مدل های تصمیم گیری چند شاخصه^۱

تکنیک Topsis

جهت رتبه بندی بخش های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی روش های مختلفی وجود دارد که الزاماً جواب های یکسانی در پی ندارند. یکی از این روش های رتبه بندی که واجد قدرت بالایی در تفکیک گزینه ها می باشد، "تکنیک رتبه بندی ترجیحات براساس شباهتشان به راه حل ایده آل"^۲ است که به صورت اختصار با نام تاپسیس شناخته می شود. این روش یکی از روش های فاصله محور است که اولین بار توسط هوانگ و یون^۳ معرفی گردید (Hwang and Yoon, 1981).

مفروضات زیربنایی این روش بدین قرار است:

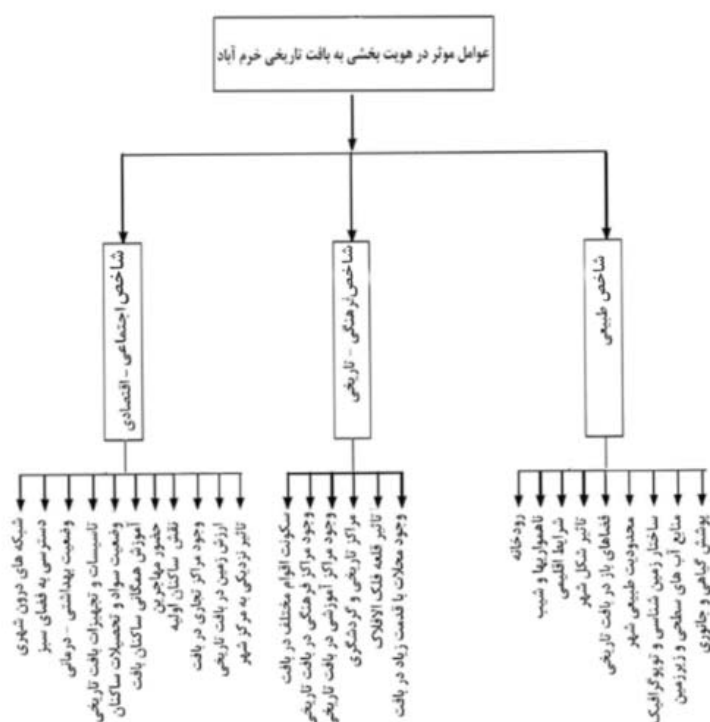
الف. برای هر شاخص باید همواره مقادیر بالاتر بهتر و مقادیر پایین تر، بدتر باشند و یا بالعکس. بدین معنی که مطلوبیت هر شاخص با افزایش مقدار، به طور یکنواخت افزایش و یا کاهش یابد.

ب. فاصله یک گزینه از ایده آل (یا از ایده آل منفی) ممکن است به

۱.۲ روش تمقیق

نوع تحقیق « پژوهشی - کاربردی » و روش بررسی آن توصیفی - تحلیلی و پیمایشی است. محدوده مورد مطالعه شهر خرم آباد با تاکید بر بافت تاریخی و عناصر مؤثر در هویت بخشی به آن می باشد، در آغاز با استفاده از مبانی نظری به واکاوی مفهوم هویت در شهر پرداخته شده و سپس با بررسی و رتبه بندی عوامل مؤثر بر هویت بخشی به شهر، تحلیل های لازم صورت گرفته است. جامعه آماری مورد مطالعه ساکنین بافت تاریخی شهر خرم آباد است که جمعیت آنها طبق آخرین سرشماری سال ۱۳۸۵، چهل هزار نفر بوده است. جهت تعیین رتبه بندی با استفاده از روش های تحلیل سلسله مراتبی و اولویت بندی مؤلفه ها از روش میدانی (پرسشنامه ای) استفاده شده است. جهت تعیین حجم نمونه نیز از روش کوکران استفاده شده است.

$$n = \frac{\frac{t^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N}(\frac{t^2 pq}{d^2} - 1)} = \frac{\frac{(1/96)^2 (0/5)(0/5)}{(0/05)^2}}{1 + \frac{1}{40000} \left(\frac{(1/96)^2 (0/5)(0/5)}{(0/05)^2} - 1 \right)} = 380$$

شکل ۲. نمودار سلسله مراتب عوامل مؤثر بر هویت بخشی به بافت تاریخی خرم آباد

فاصله گزینه i ام با ایده آل با استفاده از روش اقلیدسی بدین قرار است:

$$d_{i+} = \text{فاصله گزینه } i \text{ ام از ایده آل} = \left\{ \sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^+)^2 \right\}^{0.5}; i = 1, 2, \dots, m$$

$$d_{i-} = \text{فاصله گزینه } i \text{ ام از ایده آل - منفی} = \left\{ \sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2 \right\}^{0.5}; i = 1, 2, \dots, m$$

قدم پنجم - محاسبه نزدیکی نسبی A_i به راه حل ایده آل. این نزدیکی نسبی را به صورت زیر تعریف می کنیم:

$$cl_{i+} = \frac{d_{i-}}{d_{i+} + d_{i-}}$$

$$0 \leq cl_{i+} \leq 1; i = 1, 2, \dots, m;$$

ملاحظه می شود چنانچه $A_i = A^+$ گردد آنگاه $d_{i+} = 0$ بوده و لذا: $cl_{i+} = 1$ و در صورتی که $A_i = A^-$ آنگاه $d_{i-} = 0$ و $cl_{i+} = 0$ خواهد شد. بنابراین هراندازه گزینه A_i به راه حل ایده آل (A^+) نزدیکتر باشد، ارزش cl_{i+} به واحد نزدیکتر خواهد بود. قدم ششم - رتبه بندی گزینه ها. براساس ترتیب نزولی می توان گزینه های موجود را از مسأله مفروض رتبه بندی نمود.

تخلیل سلسله مراتبی (AHP)

در ارزیابی هر موضوعی نیاز به معیار اندازه گیری یا شاخص هست. انتخاب شاخص های مناسب امکان می دهد مقایسه درستی بین گزینه ها به عمل آید اما وقتی یک یا چندین شاخص برای ارزیابی در نظر گرفته شود کار ارزیابی پیچیده می شود و پیچیدگی کار زمانی بالا می گیرد که معیارهای چند یا چندین گانه با هم در تضاد و از جنس های مختلف باشند در این هنگام کار ارزیابی و مقایسه از حالت ساده تحلیلی که ذهن قادر به انجام آن است خارج می شود و به ابزار تحلیل عملی نیاز خواهد بود (خورشید دوست و عادل، ۱۳۸۸، ۲۷).

فرایند تحلیل سلسله مراتبی یکی از جامع ترین سیستم های طراحی شده برای تصمیم گیری با معیارهای چندگانه است (Omkarprasad, 2004). لذا با استفاده از روش AHP ابتدا شاخص های مستخرج شده از پرسشنامه به صورت جداگانه و به صورت زوجی مقایسه شده و وزن نسبی هر کدام مشخص؛ سپس وزن معیارها نسبت به یکدیگر مورد سنجش قرار گرفته؛ بعد از تعیین ضرایب اهمیت معیارها برتری هر یک از گزینه ها در ارتباط با هر یک از شاخص ها مورد قضاوت

صورت فاصله اقلیدسی (از توان دوم) یا به صورت مجموع قدر مطلق از فواصل خطی (معروف به فواصل بلوکی) محاسبه گردد، که این امر بستگی به نرخ تبادل و جایگزینی در بین شاخص ها دارد (اصغر پور، ۱۳۸۱، ۲۶۰-۲۶۲). در واقع مهم ترین دلیل استفاده از این تکنیک را می توان منطبق ریاضی و شفاف آن و نیز عدم مشکلات اجرایی آن دانست.

الگوریتم تکنیک تاپسیس

قدم یکم - تبدیل جدول تصمیم گیری موجود به یک جدول «فاقد مقیاس» با استفاده از رابطه:

$$n_{ij} = \frac{r_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m r_{ij}^2}}$$

قدم دوم - ایجاد جدول «فاقد مقیاس موزون». برای این کار جدول ایجاد شده در مرحله پیشین در وزن هر کدام از معیارها (بردار W) ضرب می شود تا جدول فاقد مقیاس موزون به دست آید:

$$\begin{vmatrix} v_{11} & v_{1j} & \dots & v_{1n} \\ v_{m1} & v_{mj} & \dots & v_{mn} \end{vmatrix} = \{w_1, w_2, \dots, w_n\} \approx (DM)$$

$$= w_{n \times n} \cdot N_D = v$$

جدول بی مقیاس شده وزن

به طوری که N_D جدولی است که امتیازات شاخص ها در آن «بی مقیاس» و قابل مقایسه شده است و $w_{n \times n}$ جدولی است قطری که فقط عناصر قطر اصلی آن غیر صفر خواهد بود.

قدم سوم - مشخص نمودن راه حل ایده آل و راه حل ایده آل - منفی برای گزینه ایده آل (A^+) و ایده آل منفی (A^-) تعریف کنیم:

= گزینه ایده آل

$$\{(\max v_{ij} | j \in J), (\min v_{ij} | j \in J') | i = 1, 2, \dots, m\} = \{v_1^+, v_2^+, \dots, v_j^+, \dots, v_n^+\}$$

$$\{(\min v_{ij} | j \in J), (\max v_{ij} | j \in J') | i = 1, 2, \dots, m\}$$

$$= \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_j^-, \dots, v_n^-\}$$

قدم چهارم - محاسبه اندازه جدایی (فاصله)

بررسی شناختی ها و مولفه های مؤثر در هویت بخشی خرم آباد

شهر خرم آباد به دلیل داشتن قدمت تاریخی و همچنین قرار گیری در موقعیت جغرافیایی و اقلیمی واجد ویژگی های ممتاز شهرنشینی است. همچنین به دلیل سابقه طولانی سکونت در آن دارای بناهای گران بهای تاریخی است که در هویت بخشی به این شهر نقش اصلی را ایفا می کنند. اما آنچه در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است مجموع عوامل مؤثر بر هویت بخشی به شهر و همچنین رتبه بندی شاخص ها از دیدگاه ساکنان

قرار گرفته است در ادامه بر حسب درجه اهمیت عوامل مؤثر بر هویت بخشی به بافت تاریخی شهر خرم آباد رتبه بندی گردیده است (جدول ۲).

بر اساس یافته های حاصله از بررسی های انجام شده همانطور که جدول ۳ نشان داده شده است هر کدام از چهار دسته عوامل اجتماعی، عوامل فرهنگی- تاریخی، عوامل محیطی، بر هویت بخشی به بافت قدیم خرم آباد مؤثر می باشند. اما شدت و تاثیر عوامل طبیعی بیش از عوامل دیگر است.

جدول ۱. تحولات مهم تاریخی، سیاسی و اجتماعی شهر خرم آباد
ماخذ: مهندسین مشاور آباد بوم قشم (۱۳۸۵)

دوره تاریخی	تحولات مهم تاریخی، سیاسی و اجتماعی
ایلامیان	خرم آباد همان خایدالو یکی از چهار شهر معتبر ایلامیان بوده است.
ماد و هخامنشین	از سرنوشت شهر در این دوره اطلاعی در دست نیست.
ساسانیان	بنیان گذاری شهر شاپور خواست (در محل تنگه خرم آباد) در جنوب شهر فعلی پل شاپور خواست در جنوب و گرداب سنگی در شمال غربی خرم آباد از آثار تاریخی باقیمانده این دوره است. عظمت شاپور خواست بیانگر اعتبار شهر و گستردگی بستر رودخانه در این دوره است. در عهد ساسانیان لرستان شامل چهار شهر سیمره، شاپور خواست، کوهدهشت و الشتر بوده است که از لحاظ تقسیمات کشوری جزو سرزمین پهله محسوب می شده است.
سلجوقیان	گسترش شهر طی این دوره به دلیل وجود سنگ نوشته ها و منار سلجوقی در طول جاده شاپور خواست.
اتابکان لر کوچک	آبادانی واقعی خرم آباد در این دوره شکل گرفت (۵۰۸ هجری قمری) به گونه ای که هسته اولیه شهر در این دوره در غرب رودخانه در حاشیه غربی فلک افلاک بوجود آمد.
مغول	ویرانی کامل شهر خرم آباد.
تیموریان	مهم ترین نقطه بعد از شهر بروجرد.
صفویان	توسعه مجدد شهر خرم آباد به واسطه احداث پل بزرگ صفوی در زمان شاه سلطان حسین.

جدول ۲. درجه اهمیت و رتبه بندی عوامل مؤثر بر هویت بخشی به بافت تاریخی شهر خرم آباد با استفاده از تکنیک AHP

رتبه از نظر میزان درجه اهمیت	درجه اهمیت به دست آمده از AHP	عوامل مؤثر بر هویت بخشی به بافت تاریخی خرم آباد
۱	۰/۴۱۹	عوامل محیطی
۲	۰/۳۶۵	عوامل تاریخی- فرهنگی- مذهبی
۳	۰/۲۹۸	عوامل اجتماعی- اقتصادی

شهر بوده است. این شهر به سال ۱۳۸۵ دارای ۳۳۳۹۴۵ نفر جمعیت است که در یک دره کوهستانی سکونت یافته اند. مهم ترین عواملی که در این تحقیق در ارتباط با هویت بخشی به شهر خرم آباد مورد بررسی قرار گرفته اند عبارتند از شاخص های اجتماعی و فرهنگی - تاریخی، محیطی. در جدول (۱) تحولات مهم تاریخی، سیاسی و اجتماعی شهر خرم آباد ارائه شده است.

جدول ۳. رتبه بندی مؤلفه های مربوط به عوامل طبیعی با استفاده تکنیک TOPSIS

رتبه	Ci	فاصله با ایده آل منفی	فاصله با ایده آل مثبت	مؤلفه های مربوط به عوامل طبیعی
۱	۰/۸۰۶	۰/۰۲۵	۰/۰۱۳	رودخانه
۲	۰/۷۵۲	۰/۰۲۴	۰/۰۱۵	ناهمواری ها و شیب زمین
۳	۰/۶۶۰	۰/۰۲۸	۰/۰۱۸	محدودیت طبیعی شهر
۴	۰/۵۸۰	۰/۰۳۲	۰/۰۲۲	تاثیر شکل شهر
۵	۰/۵۲۰	۰/۰۳۳	۰/۰۲۵	شرایط اقلیمی
۶	۰/۴۸۰	۰/۰۳۱	۰/۰۲۸	ساختار زمین شناسی و توپوگرافیک
۷	۰/۴۴۰	۰/۰۲۶	۰/۰۳۱	فضاهای باز در بافت تاریخی
۸	۰/۴۲۸	۰/۰۲۴	۰/۰۳۵	منابع آبهای سطحی و زیرزمین
۹	۰/۴۱۹	۰/۰۱۹	۰/۰۳۷	پوشش گیاهی و جانوری

جدول ۴. رتبه بندی مؤلفه های مربوط به عوامل فرهنگی - تاریخی با استفاده تکنیک TOPSIS

رتبه	Ci	فاصله با ایده آل منفی	فاصله با ایده آل مثبت	مؤلفه های مربوط به عوامل محیطی
۱	۰/۶۵۰	۰/۰۴۶	۰/۰۲۳	سکونت اقوام مختلف در بافت
۲	۰/۵۹۰	۰/۰۴۲	۰/۰۲۶	وجود مراکز فرهنگی در بافت تاریخی
۳	۰/۵۶۰	۰/۰۳۷	۰/۰۳۱	وجود مراکز آموزشی در بافت تاریخی
۴	۰/۵۲۰	۰/۰۳۳	۰/۰۲۸	مراکز تاریخی و گردشگری
۵	۰/۴۸۱	۰/۰۳۳	۰/۰۲۶	تاثیر قلعه فلک الافلاک و امامزاده زیدین علی
۶	۰/۴۶۵	۰/۰۳۵	۰/۰۲۸	وجود محلات با قدمت زیاد در بافت

جدول ۵. رتبه بندی مؤلفه های مربوط به عوامل اجتماعی - اقتصادی با استفاده تکنیک TOPSIS

رتبه	Ci	فاصله با ایده آل منفی	فاصله با ایده آل مثبت	مؤلفه های مربوط به عوامل اجتماعی - اقتصادی
۱	۰/۵۲۰	۰/۰۳۳	۰/۰۲۷	وضعیت سواد و تحصیلات ساکنان
۲	۰/۵۰۱	۰/۰۳۰	۰/۰۲۹	آموزش همگانی ساکنان بافت
۳	۰/۴۷۰	۰/۰۲۵	۰/۰۳۱	نقش ساکنان اولیه
۴	۰/۴۴۶	۰/۰۲۴	۰/۰۳۳	ارزش زمین در بافت تاریخی
۵	۰/۴۲۹	۰/۰۲۳	۰/۰۲۵	تاثیر نزدیکی به مرکز شهر
۶	۰/۳۸۰	۰/۰۲۰	۰/۰۳۷	وجود مراکز تجاری در بافت
۷	۰/۳۵۹	۰/۰۱۷	۰/۳۹	حضور مهاجرین

با کسب ۰/۲۹۸ رتبه سوم را به خود اختصاص داد. مهم ترین عوامل طبیعی که با توجه به تکنیک Topsis می توان به عنوان عوامل و مولفه های اصلی در هویت بخشی به این شهر از زمان های گذشته نام برد عبارتند از: رودخانه به عنوان کانون توجه و تمرکز جمعیت در لبه های آن از زمان های قدیم به عنوان عامل برتر در هویت بخشی به این شهر نقش مهم و حیاتی داشته است. در واقع رودخانه خرم آباد یکی از قوی ترین عناصر طبیعی موثر در ایجاد ارزش های کالبدی و فرهنگی بافت تاریخی خرم آباد محسوب می شود. بی تردید نقش رودخانه ها در پدید آوردن تمدن ها و فرهنگ های اعصار و قرون گذشته غیر قابل انکار است لذا ارزش های نهفته در رودخانه که اینک ممکن است مجهول و یا مغفول مانده باشد باید مورد توجه ویژه ملحوظ گردد.

ناهمواری ها و شیب زمین به عنوان دومین عامل در اثر بخش به هویت این شهر نقش داشته است. شهر خرم آباد بنا به موقعیت خاص جغرافیایی میان دره ای خود و از نظر ویژگی های توپوگرافیک و طبیعی که در شکل گیری ساختار کالبدی و سازمان فضایی شهر نیز مؤثر بوده از سه شیب کلی تبعیت می کند.

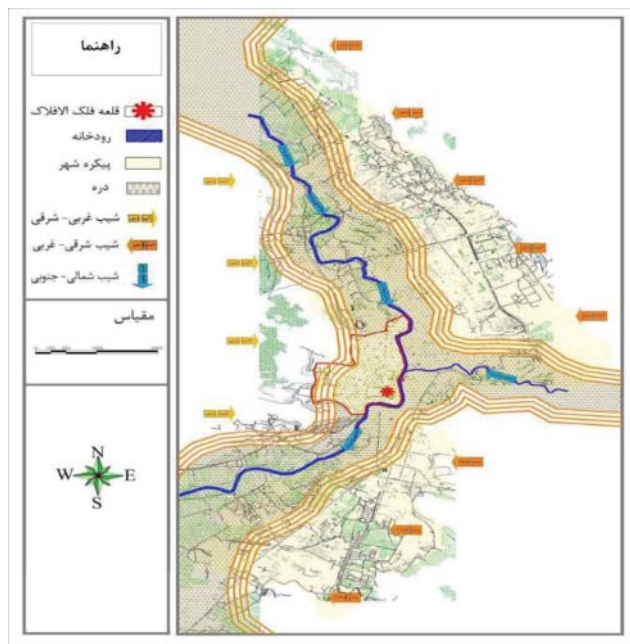
- شیب شمال به جنوب
- شیب غرب به شرق
- شیب شرق به غرب

رتبه بندی مؤلفه های هر یک از عوامل چهار گانه، با مدل Topsis در جداول ۲ تا ۵ آمده است.

نتیجه گیری

نگاهی عمیق تر به ویژگی های شهر خرم آباد نشان می دهد، این شهر به تدریج طی دوره های زمانی مختلف با توجه به مجموعه نیازهای معنوی و مادی ساکنان آن رشد کرده و در نتیجه شکل نهایی آن ها به درستی بیان کننده و گویای باورهای مردمان ساکن آن است. ساختار بافت تاریخی موجود نشان می دهد شهرسازی سنتی خرم آباد معلول نیازهای مادی و معنوی انسان هایی بوده که هر یک به نوعی در شکل دادن به محیط پیرامونی خود تاثیرگذار بودند. با توجه به شاخص های بررسی شده در تحقیق، شاخص های مؤثر بر هویت بخشی به شهر خرم آباد در قالب سه بخش تقسیم بندی شدند. این سه بخش عبارتند از: شاخص های اجتماعی اقتصادی، شاخص های تاریخی - فرهنگی - مذهبی و شاخص های طبیعی.

با استفاده از تکنیک AHP این شاخص ها مورد بررسی قرار گرفت و در نتیجه عامل طبیعی رتبه اول را به خود اختصاص داد و عامل تاریخی - فرهنگی در ردیف دوم اهمیت قرار گرفت و عامل اجتماعی - اقتصادی

شکل ۲. وضعیت شیب زمین و جهات آن در شهر خرم آباد
 ماخذ: مهندسين مشاور آباد بوم قشيم

شکل ۴. نمودار عوامل هویت بخش به بافت تاریخی شهر خرم آباد

پی نوشت ها

1. Multipel Attribute Decision Making
2. Technique for Order Preferences by Similarity to Ideal Solution
3. Hwang and Yoon

فهرست مراجع

۱. آذر، عادل و علی رجب زاده (۱۳۸۱)، "تصمیم گیری کاربردی"، انتشارات نگاه، تهران.
۲. اصغری، محمد جواد (۱۳۸۱)، "تصمیم گیری چند معیاره"، چاپ دوم، انتشارات دانشگاه تهران.
۳. بهزاد فر، مصطفی (۱۳۸۲)، "درآمدی بر هویت شهری، با تکیه بر ویژگی های پایتخت ایران"، نشریه داخلی، تخصصی شهرهای جدید، شرکت عمران شهرهای جدید، ش ۲۲، ۲۳، ۲۴، اردیبهشت، خرداد و تیر.
۴. بیرانوند زاده، مریم (۱۳۸۷)، "امکان سنجی تجدید حیات و ساماندهی بافت قدیم شهر خرم آباد"، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه یزد.
۵. حبیبی، محسن و ملیحه مقصودی، (۱۳۸۱)، "مرمت شهری"، انتشارات دانشگاه تهران.
۶. خورشید دوست، علی محمد و زهرا عادل (۱۳۸۸)، "استفاده از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) برای یافتن مکان بهینه دفن زباله: شهر بناب"، مجله محیط شناسی، سال سی و پنجم، شماره ۵۰.
۷. دانشپور، عبدالهادی (۱۳۸۰)، "یاز شناسی مفهوم هویت در فضای عمومی شهری"، دانشکده هنرهای زیبا دانشگاه تهران.
۸. راپاپورت، آمس (۱۳۶۶)، "منشاء فرهنگی مجتمع های زیستی"،

همان طور که در شکل ۲ نشان داده شده است شیب زمین در نقاط مختلف شهر خرم آباد با عث هدایت توسعه شهر شهر شده است. محدودیت طبیعی شهر نیز به عنوان عامل مهم در در هویت بخش به این شهر نقش اساسی داشته است بین عامل به عنوان سومین عامل در رتبه بندی عامل های طبیعی آمده است.

شهر خرم آباد که در درون دره و در دو طرف بستر رود خانه قرار دارد از طرف شمال به تپه کیو با ارتفاع ۱۲۹۰ متر، از طرف شمال شرقی به دامنه های کوه کمر سیاه (محمل کوه) به ارتفاع ۱۸۰۲ متر، از طرف جنوب شرقی به کوه های شیر کشان به ارتفاع ۱۷۶۵ متر و پشته حسین آباد و کوه پشته به ارتفاع ۱۵۵۰ متر محدود است. همچنین از طرف غرب به شاخه هایی از کوه سفید (پیشکوه ها) محدود است که تا حاشیه شهر پیش آمده و شهر را محدود کرده است. این محدودیت ها باعث شده توسعه شهر را با مشکل مواجه شده و شهر را در یک قالب تعیین شده هدایت شود و بر هویت ساختاری شهر تاثیر داشته باشد. همان طور که در تحلیل های انجام شده با استفاده از تکنیک Topsis مشخص شده عامل رودخانه نقش اصلی در هویت بخشی به شهر خرم آباد شده است و این عامل در بررسی ها رتبه ۱ را به خود اختصاص داده است.

با توجه به مجموعه عناصر و فضاهایی که سازنده سیما و منظر ذهنی و تشکیل دهنده هویت شهر؛ در خرم آباد تعدادی مجموعه و ساختمان و عنصر ارزشمند تاریخی نظیر قلعه تاریخی فلک الافلاک؛ امامزاده زیدبن علی در هویت بخشی به بافت تاریخی شهر خرم آباد موثر بوده اند که اغلب آن ها در بافت قدیم شهر قرار داشته در شکل ۴ عناصر نشان داده شده است.

۱۸. مهندسین مشاور آباد بوم قشم، (۱۳۸۵)، "ارزیابی وضعیت کالبدی - خدماتی بافت تاریخی - قدیمی شهر خرم آباد".
۱۹. مهندسین مشاور بعد تکنیک، (۱۳۸۲)، "طرح جامع شهر خرم آباد"، سازمان مسکن و شهرسازی استان لرستان .
۲۰. مهندس مشاور شبدر، "مطالعات طرح ساماندهی سیستم حمل و نقل همگانی شهر خرم آباد"، شهرداری خرم آباد.
۲۱. مهندسین مشاور طرح و کاوش، (۱۳۷۰)، "طرح توسعه و عمران و حوزه نفوذ شهر خرم آباد"، وزارت مسکن و شهرسازی.
۲۲. نگارستان، فرزین، تیموری، محمد و محمد آتشین بار، (۱۳۸۹)، "تئوری منظر"، رویکردی بر تداوم هویت در روند نوسازی شهری، باغ نظر سال هفتم، شماره چهارده.
۲۳. نظریان، علی اصغر، (۱۳۸۳)، "جغرافیای شهری ایران"، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ ششم.
23. Hwang, C,L,and Yoom(1981), "**Multiple Attributes Decision Making Methods and Applications**", Springer , Berlin Heidelberg.
24. Relph, E. (1976). "**Place and placelessness**". London: Pion23.
25. Omkarprasad, V. and K.,Sushil .(2004). "**Analytic hierarchy process: An overview of applications**", April.
26. <http://www.Omran-hadi.com>
27. www.LORESTANMIRAS.ORG
- ترجمه راضیه رضا زاده، انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه علم و صنعت.
۹. رضوی، محمدرضا و سارا سلیمانی، (۱۳۸۴)، "در جستجوی هویت شهری سنندج"، وزارت مسکن و شهرسازی چاپ اول.
۱۰. سازمان میراث فرهنگی استان لرستان، (۱۳۸۳)، "حرایم و عرصه آثار تاریخی شهر خرم آباد".
۱۱. سازمان نقشه برداری کشور، عکسهای هوایی سالهای ۱۳۳۵، ۱۳۵۶، ۱۳۷۶ شهر خرم آباد
۱۲. شوای، فرانسو (۱۳۷۳)، "شهرسازی از تخیل تا واقعیت"، ترجمه محسن حبیبی؛ انتشارات دانشگاه تهران.
۱۳. کارکنان نصرآبادی، محمد، (۱۳۸۹)، "شهر، هویت شهری و شهردار یها"، از مجله گرای تا جهانی شدن؛ مجله شهرداریها، سال نهم شماره ۸۹.
۱۴. کمیلی، محمد، (۱۳۸۷)، "شناخت هویت شهری بندرعباس"، مجله صفا.
۱۵. کیانی، اکبر، سالاری سردری، فرضعلی و محمد صادق افراسیابی راد، (۱۳۸۹)، "بررسی هویت شهری در بهسازی و نوسازی بافت های تاریخی"، (مطالعه موردی: شهر گور- فیروزآباد)، مجله فضای جغرافیایی، سال دهم شماره ۳۰.
۱۶. مجتهد زاده، غلامحسین، (۱۳۸۲)، "برنامه ریزی شهری در ایران"، چاپ چهارم، انتشارات دانشگاه پیام نور.
۱۷. مرکز آمار ایران - سرشماریهای عمومی ۱۳۸۵-۱۳۳۵.